

TANER AKÇAM’IN YÜZYILLIK APARTHEID KİTABI HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

REVIEWS ON TANER AKÇAM’S BOOK *A CENTURY OF APARTHEID*

Ali Ulvi ÖZDEMİR*

Geliş Tarihi/Received:12.08.2024

Kabul Tarihi/Accepted:14.12.2024

ÖZDEMİR, Ali Ulvi, (2025), “Taner Akçam’ın *Yüzyıllık Apartheid* Kitabı Hakkında Değerlendirmeler”, Belgi Dergisi, S.29, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2025/I, ss. 355-376.

Öz

Taner Akçam’ın *Yüzyıllık Apartheid* adını taşıyan kitabı¹, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan da önce, 1918’den başlayacak bir biçimde inşa edilmeye başlanmış ve günümüze kadar süren bir Apartheid rejiminin, yani Türkiye’deki insanların ırk ya da etnik kökenlerine göre ayrımcılığa tabi tutulduğu bir rejimin var olduğu iddiasını kanıtlamaya çalışmıştır. Ancak, Akçam bu iddiasını temellendirmeye çalışırken bilim dışı, bilimsel yöneme aykırı bir tutum takınmakta ve tarihsel olguları çarpıtmaktadır. Bu anlamda toptan, abartılı ve çok ucuz değerlendirmeler yapmaktadır. Akçam toptan Türk tarihinin son 150 yılını bir soykırım ve ardından gelen Apartheid süreci olarak tanımlayarak, bilimsellikten kopmaktadır. Kullandığı kavramlar olgulara uymadığında olguları kavramlara uydurmak için bilim dışı çabalar, zorlamalar ve haksız genellemelere başvurmakta ve sık sık hem bu kitabında hem de diğer kitaplarında yazdıklarıyla çelişkilere düşmektedir. Akçam aynı şekilde Tarih biliminin en önemli araçlarından biri olan tarihi dönemlere ayırarak inceleme konusunda son derece çelişkili bir yaklaşım göstermektedir. Buna ek olarak başka tarihçilerin Türk tarihi için geliştirdikleri kavramları bağlamından kopartarak ve yazarların vermediği anlamları vererek bilimsel ahlaka da aykırı davranmaktadır. Etnik grup adlarını genel ifadelerle kullanmaktan çekinmeyerek toptancı yargılara başvurması da eleştirilebilecek bir diğer yönüdür. Akçam, aynı şekilde büyük kurtarıcı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Atatürk’ü haksız ve temelsiz bir biçimde hedef almakta ve karalamaya çalışarak tarihi kimliğinden çok bir siyasetçi gibi davranmaktadır. Akçam, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’ni ve genel olarak tarihi olduğu gibi aktarmak, neden ve sonuçlar üzerinde durmak çabasının dışına çıkarak kendince olması gerekenler çerçevesinde Tarih biliminin dışında yargılar ve öneriler ortaya koymaktadır. Bu çalışmada Taner Akçam’ın *Yüzyıllık Apartheid* adını taşıyan kitabının bilimsel esaslar ve tarihsel gerçekler ışığında eleştirisi yapılmış ve tarihsel gerçekler ortaya konulmuştur.

*Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, aliulviozdemir@hotmail.com. (<https://orcid.org/0000-0001-9078-0423>).

¹Taner Akçam, *Yüzyıllık Apartheid, 1918-1923 Türkiye: Bağımsızlık ve Apartheid Rejiminin İnşası*, Aras Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2023.

GİRİŞ

Taner Akçam'ın daha önce yazdığı *Ermeni Soykırımı'nın Kısa Bir Tarihi*² adlı kitabını, Hans Lukas Kieser'in *Talat Paşa İttihatçılığın Beyni ve Soykırımın Mimarı*³ kitabıyla birlikte, *Bilimsel Yönteme ve Bilimsel Ahlaka Aykırı Ermeni Soykırım İddialarına Karşı Bir Yanıt* (Taner Akçam'ın *Ermeni Soykırımı'nın Kısa Bir Tarihi* ve Hans Lukas Kieser'in *Talat Paşa İttihatçılığın Beyni ve Soykırımın Mimarı* Kitapları Üzerine Bir İnceleme adını taşıyan bir kitabımda⁴ eleştirmiştim. Bu iki kitabın hem içerik hem de yöntemsel olarak hatalarını ortaya koyan bu çalışmamda özellikle Taner Akçam'ın kitabında bilimsel açıdan şüpheli belgeler kullandığı, yöntemsel olarak da bilim ahlakına aykırı davrandığına dikkat çekilmisti. Bu yüzden Taner Akçam'ın söylediği ve yazdığı her şey bilimsel açıdan şüpheli hale gelmiş olmaktadır.

Acaba Taner Akçam'ın *Yüzyıllık Apartheid* adlı yeni kitabında bilimsel bir yöntem kullanılmış mıdır? Bu yeni kitabındaki başlığa ve arka kapak yazısına yansıyan yargıları doğru mudur? Bunları ortaya koymak bir bakıma benim ve akademi dünyası için bir sorumluluk, neredeyse bir görev haline gelmiştir.

1-Taner Akçam'ın Tarihi Dönemleştirme Sorunu ve Analitik Olmayan Bakışı

Taner Akçam, Türkiye tarihini dönemlere ayırırken kesinlikle bilim dışı davranmaktadır. Daha kitabının başındaki ilk tezinde bilim dışına çıkmaktadır. Bilindiği gibi 2023 Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yılıdır. Akçam, ilk tezinde bu yüzyılın tamamını tek bir kavramla, "Apartheid" kavramıyla açıklamaktadır. Kitabının ilk bölümünün ilk paragrafında şöyle diyor:

"Bu çalışmada dört ana tez ileri sürülecektir. Birinci tez, Türkiye'de bir Apartheid rejiminin var olduğu ve bu rejimin temellerinin Kurtuluş Savaşı yıllarıyla birlikt atıldığıdır. Apartheid, uluslar arası metinlerde 'bir ırksal grubun veya grupların ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına katılımını engellemek için hesaplanan her türlü yasal ve diğer önlemler ve özellikle bir ırksal grubun ve grupların üyelerini temel insan hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakarak, bu tür bir grubun veya grupların tam gelişimini engelleyen koşulların kasıtlı yaratılması' suçu olarak tanımlanmıştır".⁵

Bu tanıma döneceğim ama sonraki paragrafın ilk cümlesi ilginç: *Türkiye'nin yüz yıllık tarihinin özeti budur.*

Burada Türkiye derken Türkiye Cumhuriyeti denilmek istendiği açık. Görülüyor ki tüm Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi tek bir kavramla özetlenmektedir. Bu kadar toptan, modern zamanlarda uzunca sayılabilecek bir dönemi bir kalıp olarak tek bir kavramla kuşatabilmek büyük bir iddia ve bilimsel değil. Çünkü 100 yılı tek bir dönem olarak

² Taner Akçam, *Ermeni Soykırımı'nın Kısa Bir Tarihi*, Aras Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2021.

³ Hans Lukas Kieser, *Talat Paşa İttihatçılığın Beyni ve Soykırımın Mimarı*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2021.

⁴ Ali Ulvi Özdemir, *Bilimsel Yönteme ve Bilimsel Ahlaka Aykırı Ermeni Soykırım İddialarına Karşı Bir Yanıt* (Taner Akçam'ın *Ermeni Soykırımı'nın Kısa Bir Tarihi* ve Hans Lukas Kieser'in *Talat Paşa İttihatçılığın Beyni ve Soykırımın Mimarı* kitapları üzerine bir inceleme), Akıl Fikir Yayınları, 1. Baskı, Ekim 2021.

⁵ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 15.

niteliyorsanız dönemleştirme yapmıyorsunuz demektir. Tarihi, dönemlere ayırmadan incelemeye çalışıyorsanız o zaman tarih biliminin dışına çıkıyorsunuz anlamına gelir. Hiçbir eğilim, değişme, ağırlaşma, genişleme ya da en ufak bir farklılık olmadan toptan bir 100 yıllık dönem kurguluyorsunuz. Zaten incelediği tüm süre 100 yıllık! Akçam'a göre sanki 100 yıllık sürenin başında birileri bir sistem kurmuş, bir sürü hükümet, kişi, eğilim, parti gelmiş, darbeler olmuş, idamlar olmuş, ama bu yekpare kurgu hiç değişmemiş! Tarih bilimi bu kadar basite indirgenemez.

Taner Akçam'ın toptan, ayırimsız bakışına birçok eserinde, bir çok yerde rastlıyoruz. Daha önce yayınlanan kitabı *Ermeni Soykırımı'nın Kısa Bir Tarihi*'nde de 1878-1923 *Soykırım Süreci* gibi 45 yıllık bir dönem yaratmıştı⁶ ve bu durum yine dönemselleştirme bağlamında eleştirilmişti.⁷ Orada söylenenler Akçam'ın bu 100 yıllık toptancı bakışına da uygulanabilir: Akçam, kuşaklar, hükümetler, iktidarlar değişse de değişmeyen bir irade var ederek Türkiye Cumhuriyeti'ni, bir anlamda tanrısal bir değişmezlik kurgusuna hapsedilmiş bir yapı olarak gösteriyor. Bu bakışı bilimsel kabul etmek olanaksız. Böyle bir bakışı dünyadaki başka herhangi bir ülke için uygulamaya kalktığımızda durumun saçmalığı rahatça ortaya çıkar.

Örneğin Almanya'nın 1918-1945 dönemini "1918-1945 Yahudi Irkçılığı süreci" olarak tanımlayalım. Böyle bir yekpare dönem Hitler dönemini öncesinden hiç ayırmamış olur. Bu kadar saçma bir dönemselleştirme anlayışı var Taner Akçam'ın.

Akçam'ın son iki kitabındaki dönemselleştirmeleri bir arada gösterirsek durum şöyle oluyor:

KİTAPLAR	1878	1923	2023
ERMENİ SOYKIRIMIN KISA BİR TARİHİ:		SOYKIRIM SÜRECİ	
YÜZ YILLIK APARTHEİD :			APERHAİD REJİMİ

Görüldüğü gibi "Soykırım Süreci"nin bittiği andan itibaren günümüze kadar gelen "Apartheid Rejimi"⁸ başlıyor Akçam'a göre. Dolayısıyla bugüne kadar belki de hiçbir ülke tarihinde görülmemiş ya da hiçbir ülkeye yakıştırılmamış yaklaşık bir buçuk yüzyıl süren (145 yıllık) bir kötülük dönemi söz konusu oluyor. Neredeyse bir "kötülük çağı" var bu değerlendirmede. Başka kötü sözcükler de var. Akçam neden bu 145 yıllık süreci başka kötülük sözcükleriyle tanımlamamış bilemiyorum. "İşkence Dönemi", "Şeytanlık Dönemi" gibi kavramlar da üretilebilirdi. Hem Soykırım var hem Apartheid var. Doğrusu tarihte herhangi bir topluma, bir halka, bir devlete bu kadar uzun süreye denk düşen bu kadar kötücül kavramlar yakıştırılmış mıdır acaba? Bu değerlendirmelerinde bilimin zerresinin olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Akçam'ın değerlendirmesinde dikkat çeken bir nokta da 1878 ile yani 1. Meşrutiyet döneminin sona erışı ile bir kötücül dönem başlatıyor olmasıdır. Burada 1. Meşrutiyet'in ilanını kötücül dönemin başlangıcı olarak almıyor. Bunu anlamak mümkün. Toplumun ilk

⁶ Akçam, *Ermeni Soykırımı'nın Kısa Bir Tarihi*, s.30.

⁷ Ali Ulvi Özdemir, a.g.e., s.34.

⁸ Apartheid Rejimi'nin 100 yıl boyunca sürdüğü iddiası kitabın isminden başlıyor. 22. Sayfada ise bu 100 yıllık kapsam şöyle belirtiliyor: "Temelleri 1918-1923 rasında atılan, 1938'lere uzanan bir dönemde sağlamlaştırılan ve Cumhuriyet Tarihi boyunca da esasa ilişkin bir değişime uğramayarak günümüze dek gelen Apartheid rejimi..." Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 22.

meşrutiyet deneyiminin sona ermesi ile bir dönem bitmiş bir dönem başlamış olabilir. Ama bu durumda 1908’de 2. Meşrutiyet’in ilanı ile hiçbir değişiklik olmuyor mu? Kötücül dönemin aktörü 2. Abdülhamit’in tek adam rejimi sonlandırılıyor ve sonrasında 1909’da tahtını yitiriyor. Ama kötücül dönem değişmiyor. Bu bir çelişki değil mi? Meşrutiyet, bir anayasanın yürürlüğe girmesi, bir meclisin iktidara ortak olması 1876’da önemli olup 1908’de nasıl önemsiz olur? Aynı şey 1923 için de geçerli. Cumhuriyet’in ilanı nasıl bir olumsuzluk olabilir bir toplum için? Yani bu topraklarda yaşayan insanlar için hiç mi olumlu bir adım olmadı Cumhuriyet? Bu dönemin sembolik olarak seçildiği çok açık. 1922’den itibaren rejimin adı dışında düzende nasıl bir farklılık oldu da örneğin Apartheid rejimi 1922’de değil de 1923’de başlıyor? Daha önce devlet gücünü elinde tutanların Apartheid rejimi uygulamak için elini tutan neydi? Akçam’a göre Cumhuriyet’i kuranlar *Apartheid* uygulamalarına geçmek için Cumhuriyet’i ilan etmeyi beklemiş durumdalar. Yoksa Akçam *Apartheid Rejimi* için 1923’ü başlangıç olarak almazdı. Akçam’ın *Ermeni Soykırımının Kısa Bir Tarihi*’nde belirttiği *Soykırım Süreci*, 1923’e kadar sürdüğü için *Soykırım Süreci*’nin bittiği yerde *Apartheid Rejimi* başlatılmış oluyor. Böylece 1878-2023 dönemi kurgulanmış oluyor. Yüzyılları aşan, her döneme egemen olan, kendini dikte eden bir tanrısıl irade var. Akçam’ın “bilimsel” yaklaşımı böyle.

Akçam’ın dönemselleştirme sıkıntısı için sorduğumuz *Apartheid rejimi 1922’de değil de neden 1923’de başlıyor?* sorusu aslında yine Akçam tarafından yanıtlanıyor. Her ne kadar *100 yıllık Apartheid rejimi*” dese de Akçam’a göre asıl süre 104 yıllık! Çünkü kitabının bir yerinde şöyle söylüyor: “*Elbette tarihi daha geriye, Osmanlı millet sistemine götürebiliriz ama Apartheid, modern Türkiye’nin başlangıcı sayılan yeni Meclis’in Nisan 1920’den itibaren çıkardığı bir dizi açık veya gizli kanun ve kararnameyle kurulmuştur.*”⁹ Dolayısıyla Apartheid rejimi daha Cumhuriyet ilan edilmeden, TBMM 23 Nisan 1920’de açılır açılmaz başlıyor. Öyleyse bu rejim 100 değil ve 2024’e geldiğimizde 104 yıllık bir süre söz konusu ve ucu açık olduğu için daha devam edecek gibi de görülüyor.

Akçam başka bir yerde de 1918-1923 arasını *Apartheid’in inşa yılları* olarak niteliyor ancak 1920’yi başlangıç kabul ediyor: “*Cumhuriyetin kurucuları, Apartheid sistemini 1920’den itibaren bir dantel gibi işleyerek adım adım ördüler*”, diyor.¹⁰ Yani başlangıç 1920. 2024 yılında 104 yıllık bir rejimden söz ediyoruz. Tüm askeri darbeler, hükümet değişikliklerine, her konuda birçok yörengede değişikliğine rağmen ırk ayrımcılığı konusunda kesintisiz akan bir rejim söz konusu! Akçam bunu bilimsel bir yaklaşım olarak kabul etmemizi bekliyor.

Sonuç olarak Akçam’ın Türkiye’de “Apartheid rejimi” hakkında dönemselleştirme yaparken özensiz olduğu anlaşılıyor. Bir yerde de 2022 yılında *bir Ermeni vatandaşın, Cumhuriyet tarihinde ilk defa Kaymakam olarak atanmasından* söz ediyor.¹¹ Burada Akçam “Ermeni vatandaşı” dese de Ermeni asıllı bir Türk vatandaşı demek istemektedir. Örneğin bir Türk vatandaşı Fransa’da örneğin vali olarak bir ile atansa ondan *Bir Türk vatandaşı* Fransa’da Vali olarak atandı, diye söz edebilir miydik? Mutlaka Fransız vatandaşı Fransa’da bir ile vali olabilir. Demek ki anayasal olarak kökeni ne olursa olsun bir Türk vatandaşı bir ilçeye kaymakam olarak atanmıştır. Öyleyse 2022’de Akçam’ın belirlediği dönem Akçam’ın ölçülerine göre bile kapanmıştır. Dolayısıyla 1923’te başlayan dönem ancak 99 yıl sürmüştür. Öyleyse Akçam’a göre bile “Yüzyıllık Apartheid” döneminden söz edilemez.

⁹ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 21.

¹⁰ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 47.

¹¹ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 26.

Kaldi ki Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinden bugüne, Türk kökenli olmayan birçok kişi çok üst düzey makamlara gelmiştir. Bu bile Türkiye'de "Apartheid rejimi" iddialarını çürütmeye yeter.

Ancak Akçam'ın yaklaşımındaki dönemselleştirme sorunları bu kadarla bitmiyor. Yukardaki tabloda verilen Akçam'a ait tarihsel dizge kendi içinde de çelişkilidir. İlk dönem, yani "soykırım süreci", olumlu bir dönemin bitişiyle (1878'de) açılan kötücül bir dönemken, ikinci dönem, yani "apartheid dönemi", olumlu bir olayın başlangıcıyla açılan kötücül bir dönemdir. Eğer bu açılışı ilk dönemin açılışına uydurmak isteseydik ikinci dönemin de bir olumlu dönemin bitişi ile başlayan bir dönem olduğunu söylemek gerekirdi. Bu durumda soru şu: 1923 hangi olumlu dönemin bitişidir ki bir kötücül dönem açmıştır? 1923 öncesine olumlu hangi anlamları yükleyelim ki 1923 ile kötücül bir dönem başlamış olsun? Bu soruya Taner Akçam yanıt vermiyor, çünkü ona göre 1923 öncesi de kötücül bir dönem. Açıkçası bu dönemselleştirme çok sorunlu. 1878-2023 sürecinin "kötü" aktörleri 1923'e geldiklerinde *bu soykırım süreci yetsin artık, şimdi başka kötülükler zamanı*, diye düşünmüş olmalı. Taner Akçam bu kadar kötücül iki dönem arasında nasıl ince bir ayırım gördü acaba? Bir bilim adamının apartheid olmaksızın soykırım yapılan bir dönemle soykırım yapılmayan bir apartheid dönemini birbirinden ayırdığı bir dönemselleştirmeyi nasıl ve hangi ölçülerle yaptığını ortaya koyması gerekir. Bir bilimadamı tüm kitaplarından sorumludur. Her kitabıyla işe sıfırdan başlayamaz. Her kitapta ayrı bir maceranın olduğu bir çizgi roman dizisinden söz etmiyoruz sonuç olarak.

Daha da ilginç dünyada Türkiye Cumhuriyeti'ni kimse 1923-2023 arasındaki dönem için Apartheid uygulamalarından dolayı kınamadı ve böyle bir uygulama ile suçlamadı. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti Apartheid rejimini uyguladığı sırada "İrkçi Beyaz Azınlık Yönetimindeki Güney Afrika Cumhuriyeti" olarak anılırdı. Demek ki tüm dünyada sadece Taner Akçam Türkiye Cumhuriyeti'nin Apartheid rejimi uygulamakla suçluyor. Bir bilim adamı için büyük bir cüret. Dünya üzerinde bir kavramı bir olguyla açıklamak için ilk kez kullanıyorsa bir bilim insanı dikkatli olmak zorundadır. Türkiye Cumhuriyeti 100 yıllık ömrü içinde birçok bakımdan eleştirilebilir; hiç bir rejim eleştiriden muaf değildir. Ama böyle toptan kötücül bir dönem tasarlamak ve tarihi bu dönemselleştirme ile açıklamaya çalışmak saçmalıktan başka bir şey değildir. Çok ilginç bir nokta daha var. Akçam'ın kitabında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin adı sadece bir kere geçiyor. Kendisinin de belirttiği gibi Apartheid "1994 öncesi Güney Afrika rejimini tanımlamak için kullanıldı."¹² Bir dipnotta sadece bu cümlede Güney Afrika Cumhuriyeti'nden söz ediyor, okadar.

Ama bir bilim insanı bir yapıtında Apartheid kavramını kullanacaksa ya da "Apartheid Rejimi" gibi tanımlar üretecekse bu kavramın en yaygın uygulandığı rejimden ve devletteki uygulamalardan söz etmelidir. Bu faşizmden söz edip Hitler'den ve Nazi Almanya'sındaki ırkçılık ve uygulamalardan hiç söz etmemeye benziyor. Bunun bilimsel bir tavır olduğunu sanmıyorum. Bunu yapmamasının nedeni, iddia ettiği gibi "Türkiye'deki Apartheid uygulamaları" ile kullandığı kavramın en açık karşılık bulduğu somut tarihsel gerçeklerle karşılaştırma yapmaktan korkuyor olması. Bunu Soykırım kavramını kullanırken de yapmamış, Ermeni Tehciri sırasındaki uygulamalarla Yahudi Soykırımı sırasındaki olayları karşılaştırmamıştı.

Akçam, kitabının temel tezi olarak 100 yıllık bir Apartheid rejimi iddiası öne sürse de bazen bu sürede bir tenzilat da yapabiliyor. Örneğin bir yerde *1918-1938 Apartheid*

¹² Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 15, 1 numaralı dipnot.

rejimi de diyor.¹³ Yani Apartheid rejimi içinde ayrı bir Apartheid rejimi söz konusu! Bunun yöntemsel olarak yaklaşımına nasıl bir kolaylık getirdiğini anlamak zor. Bu rejimin ne zaman başladığı, ne zaman bittiği, arada nasıl aynı adla farklı dönemler oluşturulabildiği belli değil. Bir yerde 1918’de başka bir yerde 1920’de başka bir yerde 1923’de başlayan bir rejim var! Böyle bir dönemselleştirme olmaz. Bir döneme bir ad vermişseniz o dönem içinde farklı alt dönemler oluşturuyorsanız mutlaka o alt dönemi ayırtedecek farklı bir adlandırma yapmak zorunludur. Örneğin Ortaçağ diye bir dönem kavramlaştırmışsanız bunun alt bölümlerinden birinin adı da Ortaçağ olamaz. En azından “Erken Ortaçağ” ve “Geç Ortaçağ” diye iki alt bölüm yaratabilirsiniz. Ama hem “Yüz yıllık” bir “Apartheid rejimi” kavramlaştırmışsanız bu yüzyıl 1923’de mi 1918’de mi başlıyor karar vermek zorunda olmak bir kenara bu uzun dönemin alt parçalarından birinin (1918-1938 dönemi) de adı “Apartheid rejimi” olamaz. Üstelik Akçam’ın buradaki cümlesi de tartışmalı, şöyle diyor: “İleri sürdüğüm ve tarih alanından çok siyaset ve sosyal psikoloji alanine dahil olan dördüncü tez şudur: Türkiye’de eğer din, dil, etnik köken farkından bağımsız tüm vatandaşların eşit ve eşdeğer olduğunu, demokrasinin kural ve kurumlarıyla işlediği bir rejim isteniyorsa, 1918-1938 Apartheid rejiminin kurucularıya araya mesafe koymak şarttır”.¹⁴

Buradaki 1918-1938 Apartheid rejiminin kurucuları... cümle parçasının hedefi Atatürk’tür. Bu alt dönemlendirme Atatürk’ü Akçam’ın kullandığı “Apartheid rejimi” kavramıyla ilişkilendirmek içindir. Bu çok açık. Oysa 1918’i bu cümlede anlamlandırmak kolay değil. Tarih açısından 1918, başka bir açıklama yoksa Birinci Dünya Savaşı’nın bitişine karşılık gelir ve bizim tarihimiz için de 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması’na bir göndermedir. Şimdi şu soruyu sorabiliriz: 1918’de Apartheid rejimi kurulduysa 1918’de yeni bir rejim kuranlar kimlerdir? Henüz Osmanlı İmparatorluğu hukuken devam etmektedir. Yeni bir padişah yoktur. Osmanlı meclisi açıktır. 1918-1938 dönemini anlamak gerçekten zor. Henüz Atatürk Samsun’a çıkmamıştır bile... Dönemin sonu 1938 tarihi Atatürk’le ilişkilendirilebilse de 1918’i Atatürk’le ilişkilendirebilmek olanaksız. Mayıs 1919’a kadar Atatürk işsiz bir generaldir. Dolayısıyla 1919-1938 dense bir yere kadar anlamlandırılabilir bir alt dönem inşasından söz edilebilir. Ama Atatürk 1918’de nasıl bir rejim kurucusu olabilir? 1918’de hangi yeni rejim kuruldu ve bu kurucular kimlerdir?

Görülüyor ki Akçam Atatürk’le ilgili hiçbir anlamlı başlangıç olamayacak 1918’i bir dönem başlangıcı olarak alabilmektedir. Acelecilikten 1919 diyecekken 1918 demiş olabilir mi? Özensizlik olduğu çok açık. Atatürk’le ilgili bir yeni sayfa açmak anlamına gelebilecek hiçbir özelliği olduğunu söyleyemeyeceğimiz 1918’i başlangıç alıp Atatürk’ün ölüm yılı ile biten bir alt dönem oluşturmak tarih bilimine saygısızlıktır; böyle dönemselleştirme olmaz. Atatürk bile Nutuk’a 19 Mayıs 1919 tarihi ile başlıyor. Yeni bir dönem başlangıcı aranacaksa 1919 çok daha anlamlıdır. Ama keyfi olarak tarihi dilediği parçalara ayırıp dilediğince adlar takmak konusunda Akçam’ın yöntemsel bir kaygı gütmeyişi anlaşılıyor.

Akçam ayrıca bir dipnotta şöyle diyor: “Osmanlı millet sisteminin ayrımcılığıyla Cumhuriyet Apartheid’i arasında radikal bir kopuş olmadığını ise rahatlıkla söyleyebiliriz”.¹⁵ 1918, 1922 ve tekrar 1923’te bir dönemi başlatma kararsızlığı bir kez daha karşımıza çıkıyor. Bu bir tarafa, eğer radikal bir kopuş yoksa 1923’ten başlayan dönemselleştirme

¹³ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 19.

¹⁴ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 19.

¹⁵ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 22, dipnot.

ne kadar anlamlıdır? Osmanlı millet sisteminden söz etmek ise “Apartheid” kavramı için kesinlikle bir anakronizmdir. Osmanlı yönetim anlayışının bir parçası olan örneğin “Kardeş Katli” için “İnsan haklarına aykırıdır” demek gibi bir şey. Akçam sonuç bölümünde de (“Sonuç Yerine”) şöyle deyip yine kendisiyle çelişiyor:

“1918-1923 dönemi sadece ‘Kurtuluş Savaşı’ veya ‘Bağımsızlık Savaşı’ eksenli ele alan tarih yazıcılığının ihmal ettiği, görmezden geldiği çok önemli bir husus daha vardır. Genellikle 1918 bir sıfır, bir başlangıç noktası telakki edilir ve öncesi ile aradaki tüm bağlar kopartılır. Oysa 1918 sonrası, bir önceki dönemin yeni koşullarda devamından başka bir şey değildir. 1920’de Ankara’da toplanan yeni Meclis’in işe Cihan Harbi sırasında işlenmiş cinayete karışmış olanları affetmekle başlaması ve İttihat ve Terakki’nin Hristiyanların mallarına el koyma siyasetine devam etmesi bu sürekliliğin en önemli göstergesidir. Daha da önemlisi, 1918-1938 döneminde yaşanan her olayda, bir önceki dönem yaşananların, özellikle Osmanlı Hristiyan vatandaşların başlarına gelenlerin derin izleri olduğu gerçeğidir.”¹⁶

Eğer 1918 bir başlangıç değilse, Akçam’a sormak gerek, öyleyse kendisi neden 1918-1938 gibi bir dönem oluşturuyor? Eğer dediği gibi “Oysa 1918 sonrası, bir önceki dönemin yeni koşullarda devamından başka bir şey değil” se, neden 1918 bir dönemin başlangıcı olarak ele alınıyor? Eğer 1918 sonrası İttihat ve Terakki’nin bir devamı ise doğrudan 1908’den, İttihat ve Terakki’nin iktidara geldiği tarihten ya da iktidara tam yerleştiği 1914’ten başlatılabilirdi dönem. Bu bile Akçam’ın bilimsel yönetime ne kadar uzak olduğunu göstermeye yeter.

2- Taner Akçam’ın İç Savaş Kavramı Konusundaki Bilimsel Tavrı

Bu noktada bilimsel görünümlü bir aldatmacadan söz etmek daha uygun. Akçam, Milli Mücadele’yi bir iç savaş olarak niteleyen görüşleri detaylıca ele almadan sanki kendi iç savaş tanımını destekler yönde kullanıyor. Kitabında adını andığı Yalçın Küçük, Milli Mücadele’yi Türk tarihinin iç savaşlar dizgesinin ikinci dilimi olarak niteleyen bir bilim adamı. Ancak Yalçın Küçük’ün Osmanlı -Türkiye tarih sürekliliği içinde geliştirdiği iç savaş çözümlemesi ile Taner Akçam’ın iç savaş kavramı arasında taraflar, kapsam ve süreçler bakımından hiçbir benzerlik yok. Sadece bir isim benzerliği söz konusu. Dolayısıyla Taner Akçam kendi eserinde kullandığı iç savaş çözümlemesini sanki daha önce dile getirilmiş, destekçisi olan bir kategori ya da bir fikirmiş gibi göstermeye çalışarak bilimsel açıdan tam bir yanıltma örneği veriyor. Bu en hafif ifade ile bir yanıltma girişimi. Aslında bilimsel anlamda bir etik sorun var. Yalçın Küçük Türk tarihine ilişkin iç savaş çözümlemesini ilk kez 1992 yılında basılan *Türkiye Üzerine Tezler* dizisinin 5. Cildinde yayınladı. Aslında bu çözümlemesinin 1989 yılında yazdığı bir ansiklopedi maddesinin düzeltilmiş hali olduğunu yine bu eserinde dile getiriyor.¹⁷

Başka yazarlar da var. Örneğin Taner Timur da Yalçın Küçük gibi aynı yaklaşımı sürdüren bir bilim adamı. Ancak hem Yalçın Küçük’ün hem de Taner Timur’un iç savaş çözümlemelerinde saptadıkları taraflar Taner Akçam’inkinden çok farklı. Tarafları çok farklı “İç Savaş” kategorilerini, içeriklerinden hiç söz etmeden, sadece bir kavram olarak alıp, sanki kendi iç savaş tanımını ve taraftar kurgusunu destekler gibi kullanmak ahlaksızlıktır.

¹⁶ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 132.

¹⁷ Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998*, 5. cilt, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, 1992, s.751.

Taner Timur'un İç Savaş yaklaşımı şöyle: "Çünkü Milli Mücadeleye karşı çıkanlar ya isyan istemişler ya da düşmana katılmışlardır. Bu yüzden savaşçı kuvvetler de bir taraftan işgal kuvvetleri ile savaşırken diğer taraftan da yerli işbirlikçileri ile de çarpışmak zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan Milli Kurtuluş davamız, hem emperyalizme karşı bir savaş hem de yer yer bir iç savaş niteliği taşımaktadır."¹⁸

Burada iç savaşın tarafları Kuva-yı Milliye ve sonrasında Düzenli Türk Ordusu ve karşıındaki zaman zaman "Halife Ordusu" adıyla da ortaya çıkan isyancı çeteler ve yerli işbirlikçilerdir. Oysa Taner Akçam'ın iç savaş çözümlemesinin tarafları bunlar değildir. Akçam'a göre iç savaşın tarafları Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Kürtlerdir. Yani Mustafa Kemal Paşa öncülüğündeki Milli Mücadele'yi yürüten kuvvetler ile işbirlikçi yerli unsurlar değil, etnik kökenine göre ayrılmış, Türk, Kürt ve Rum topluluklarıdır! Şöyle diyor Akçam iç savaş çözümlemesinin tarafları için: "*Bu eksende Türkiye'de yapılan tartışmalarda Kurtuluş Savaşı'nın, yabancı işgal güçlerine karşı anti-emperyalist bir savaş mı yoksa Türk, Kürt, Ermeni ve Rumlar arasında yaşanmış bir iç savaş mı olduğu sorusu merkezi rol oynadı.*"¹⁹

Görüldüğü gibi Akçam'ın iç savaş çözümlemesinin tarafları farklıdır. Diyebiliriz ki bir isim benzerliği dışında Akçam'ın iç savaş çözümlemesi ile Yalçın Küçük ve Taner Timur'un iç savaş çözümlemesinin hiçbir ilişkisi yoktur. Ama Akçam sadece bu isim benzerliğinden yararlanarak kendi iç savaş çözümlemesinin Yalçın Küçük ve Taner Timur gibi aynı çözümlemeyi yapanları kendi çözümlemesinin destekçisi ya da aynı çözümlemeyi yapan kişiler olarak sunmaktan çekinmiyor. Buna açıkça yanıtma denir.

Milli Mücadele'yi bir iç savaş olarak niteleyen bilim insanlarından biri de Sina Akşin'dir. *Kısa Türkiye Tarihi* adlı kitabında Sina Akşin İstanbul'un İtilaf güçleri tarafından 16 Mart 1920'de işgalinden sonra ortaya çıkan manzara hakkında şöyle demektedir:

*"Mebusan Meclis itilaf davranışlarını protesto etmek için genel kurul çalışmalarına ara verdi. Fakat ilginçtir ki, bu davranış, saraycı vemuhalliflerin ağır bastığı Ayan Meclisi'nde hiç anlayış görmedi. Böyle bir davranışa gerek yoktu, onlara göre. Hatta İngilizlerin tutukladıkları bir Ayan üyesi için girişimde bulunulmasına Rıza Tevfikkarşı çıkmış, büyük bir devletin haksızlık yapamayacağını söylemişti. En basit bir dayanışma duygusunu dışlayan bir tutum, Türk halkının kutuplaşarak iki cepheye bölündüğünü, oydaşmanın yitirildiğini gösterir. Bu artık bir iç savaş ortamıdır. Nitekim iç savaş başlamış ya da başlamak üzeredir."*²⁰

Açıkça anlaşıldığı üzere bu iç savaş çözümlemesinde de Akçam'ın işaret ettiği taraflar yoktur. Buna karşılık diğer bütün iç savaş çözümlemelerinde taraflar Milli Mücadele'yi yürüten güçler ve onlara açıkça engel olmak isteyen işbirlikçi saray çevresi ve buna bağlı güçlerdir.

3-Taner Akçam'ın Etnik Grupları Genel İfadelerle Kullanma Alışkanlığı

Taner Akçam kitabının birçok yerinde "Kürtler", "Çerkesler", "Ermeniler" gibi genel kategoriler oluşturup bu ifadeleri cümlelerinde özne olarak kullanmaktan hiç çekinmiyor.

¹⁸ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yayınları, 5. Baskı, Ocak 2001, s. 21.

¹⁹ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 16.

²⁰ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, Ocak 2015, s.148.

Şöyle diyor: “Burada yeterli boyutlarda ele alamamış olmama rağmen, Çerkeslerin 1925’de Şeyh Sait Ayaklanması ile 1927’de Hoybun’un kuruluşuna vermeye çalıştıkları destek, ayrıca Kürtler ve Ermenilerle girdikleri ilişkiler konuya ilişkin çok önemli örneklerdir.”²¹

Akçam’a şunu sormaya hakkımız var: Bütün Çerkesler mi? Bunu nasıl saptayabiliyorsun? Bir bilim insanı etnik ve milliyet sözcüklerini “ler”, “lar” takısıyla kullanamaz. Böyle kullanımlar, “bütün, hepsi” anlamına geleceği için anlamlı sonuçlar üretemez. Tam tersine “...ler”, “...lar” diye her kullanım ırkçılığa varır. Örneğin Birinci Dünya Savaşı için “Araplar bizi arkadan vurdu” sözü böyle bir kullanım içerir ve açıkça yanlıştır. Bir ulusu, bir etnik grubu toptan bir karalamayı içerir. Mutlaka “bazı” ya da “bir kısım” ifadelerini başa eklememiz gerekir. Kuşkusuz Akçam’ın cümlesi ‘Bazı/bir kısım’ Çerkeslerin 1925’de Şeyh Sait Ayaklanması ile 1927’de Hoybun’un kuruluşuna vermeye çalıştıkları destek, olmalıydı. Akçam bu kitabının birçok yerinde etnik, dini grup, millet adlarını çok rahat kullanabiliyor. Örneğin “Alevi Kürtler”, “Sünni Kürtler”, “Aleviler” gibi kullanımlarında da bu özensizlik söz konusu.²² Toptan bir grubun tamamını kapsayan cümleleri hiç sakınmadan kullanıyor. Kuşkusuz bu tür toptan bir bakışın ürünü olan kullanımlar birçok tarih kitabında karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 2. Dünya Savaşı dönemi ile ilgili bir kitaptan alınmış şu ifade genel olarak eleştirdiğimiz tutumun tipik bir örneğidir: “Almanlar egemen oldukları coğrafyaya ırksal politikalarını da yaydılar.”²³ Burada da sanki bütün Almanlar Yahudilere karşı ırkçı politika uyguluyor gibi bir ifade vardır. Oysa sadece Naziler ya da Alman Hükümeti bu politikayı uygulamaktadır. Toptan bir milleti, bir grubu karalamak, bir suçun faili yapmak özensizliktir.

4- Taner Akçam’ın Doğrudan Atatürk’ü Hedef Olarak Alması

Yukarıda 1918-1938 dönemselleştirmesi yaparken Akçam’ın Atatürk’ü “Apartheid” kavramıyla ilişkilendirdiğini söylemiştim. Bir yerde kendince Atatürk’ün “ırkçılığını” kanıtlama girişiminde bulunuyor. Büyük bir buluş yapmış edasıyla şöyle diyor: “Son derece sıradan ırkçı bir söylem olan bu sözler...”²⁴ Bu yargıya neden olan Atatürk’e ait cümleler şöyle verilmiş: “Yeni hakikatlere göre artık insanlar baş ve iskelet ve yüz görünümüne göre sınıflara ayrılmaktadır. Bu son tasnife göre Türk, dünyanın akılda, güzellikte, tenasüpte en mütekmil mahlukudur. Bu hakikati millete bildirmekle onların zaten orijinal olan enerjilerini kuvvetlendirmiş olduğumu sanıyorum. Ben bununla mühtehirim [iftihar ediyorum]”.²⁵

Tek bir kaynaktan alınan tek bir alıntıyla Atatürk’ün nasıl “ırkçı” biri olduğu böylece kanıtlanmış oldu Akçam’a göre. Burada bir ırkın diğerlerinden daha üstün olduğuna ilişkin bir ifade yok. Sadece Türklerin de diğerleri kadar mükemmel olduğu, ikinci sınıf bir varlık sayılamayacağı söyleniyor. Bağlamından kopartılmış bir alıntı ile bir tarihsel kişilik hakkında hüküm vermek bilimsel ahlaka aykırıdır. Bağlam, hem söylemin bütünü içinde hem de dönemin şartları içinde aranmalıdır. “Kahrolsun Atatürk Düşmanları!” cümlesini söyleyen birinin bu cümlesinin tamamını değil, “Kahrolsun Atatürk” kısmını alırsanız cümleyi bağlamından koparmış ve söyleyen kişiyi gerçeğin tam tersi biçiminde etiketlemiş

²¹ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 18.

²² Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 108.

²³ İlkin Başar Özel, *Kısa II. Dünya Savaşı Tarihi*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ocak 2019, s.307.

²⁴ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 20.

²⁵ Zafer Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, İş Bankası Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Haziran 2020, s. 14’ten aktaran Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s.19.

olursunuz.²⁶ Akçam tam da böyle yapmaktadır. Nitekim alıntı yaptığı Zafer Toprak'ın aynı yapıtının 368.sayfasına şu cümleyi okuyoruz: *“30’lu yıllarda antropolojik bir tarih anlayışı Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’ne yepyeni bir anlayış getirmişti. Ankara’da Türkler için yapılan sarı ırk tanımı ve ikinci sınıf insan muamelesinin ancak fizik antropolojinin bulgularıyla alt edilebileceği görüşü hakimdi.”*²⁷

Görüldüğü gibi Atatürk’ün söyledikleri bir ırkın diğerlerinden üstün olduğu fikrine dayanmadığı gibi dönemin biliminin getirileri üzerinden bir yorumu var. Atatürk ne yapabildi? 1930’lu yıllarda bilimin 2000’li yıllarda geleceği yeri görüp geleceğin bilimine göre mi konuşsaydı? Yaşadığı dönem bilim ne diyor ona onu takip etmiş ve ona dayanarak konuşmuş. Üstelik Türkleri ikinci sınıf bir ırk sayan görüşlere karşı çıkmak için bu cümleyi söylemiş. Buna ırkçılık demek çarpıtmadır. Bir aidiyete mensup insanlar için “mükemmel” demek diğerleri ikinci sınıf demek anlamına gelmez. ırkçılık tanım olarak *kendi ırkını öteki ırklardan üstün sayma ve siyasal tutumunu buna dayandırma eğilimi* olarak tanımlanıyor.²⁸ ırkçılıkta mutlaka diğer ırklardan olanları aşağılama vardır. Atatürk’ün cümlelerinde diğer ırkları aşağılamak yok. Kendi ırkından (ya da belli bir aidiyet kümesinden) olanları övmek diğer ırkları ya da diğer herhengi bir aidiyet kümesinden olanları övmek anlamına gelmez. Bağlamından ve anlamından kopartarak olmayan bir malzemeden çıkmayacak bir sonucu çıkartmak bilimsel ahlaka sığmaz. Taner Akçam bunu alışkanlık haline getirmiştir.

5-Taner Akçam’ın Özensizlikleri ve Bilimsel Olmayan İfadeleri

Akçam’a göre “Kanunların Ruhı” diye bir şey vardır. Bu tanım her ne kadar Montesquieu’nun “Kanunların Ruhı Üzerine” adlı kitabında böyle bir kavram varsa da “Ruh” sözcüğünün geçtiği her kullanım aslında bilim dışıdır. Çünkü objektif olarak iddia edilemez. Niyet, gerekçe vs. bir kanunun gerisindeki katman olarak ele alınabilir ama “ruh” sözcüğü modern bir kullanım değildir. Objektif kriterlerle ortaya konulamaz. Akçam’ın şu cümlesine bakalım: *“Cumhuriyet ise, burada göstereceğimiz gibi, ayrımcılığı hem ırk, kan, etnik köken, soy ve kültür gibi din dışı kategorilerle tanımlamaya başlamış hem de bu farkları hukuk sisteminin içine sokmuştur. Burada ırk, kan, etnik köken, soy ve kültür kavramlarının çok net tanımlanmamış olması sadece bir ayrıntıdır.”*²⁹

Çok net tanımlanamamış bu kavramlar cümleye göre aynı zamanda kategorilerdir. Yani ortada hem kavram hem de kategoriler var ama bunlar çok net tanımlanamıyor! Bu nasıl olabilir? Çok net tanımlanamıyorsa nasıl bir kavram ya da kategori olabilir? Üstelik kan derken kastedilen nedir? Kan grubu olsa gerek. İnsanların kan grupları çok net ayırtedilen kırmızı kan hücrelerinin yani eritrositlerin üstünde yer alan antikorlara göre sınıflandırılır. Akçam’a göre devlet insanları kan gruplarına göre ayırıp ayrımcılık yapıyor! Bir devlet kan gruplarına göre nasıl ayrımcılık yapabilir? AB grubu olanları fişliyor mu acaba? “O” grubu olanlar kaymakam ya da vali olamazlar gibi gizli kurallar mı var? Kan grubuna göre ayrımcılık nasıl ayrımcılık yapıldığını açıklamak ya da bu konuda örnek vermeye zahmet bile etmiyor Akçam. Aynı şekilde ırkı nasıl tanımlıyor acaba? Kendi tanımı bir kenara devletin ırk ayrımı yaptığı iddiasına bir örnek verebilir mi? Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri bir melekler yönetimi değildir, eleştirilecek yönleri, kusurları vardır ama ırkçılık,

²⁶ Bu örnek Yalçın Küçük’e aittir.

²⁷ Toprak, a.g.e., s. 368.

²⁸ <https://languages.oup.com/google-dictionary-tr/> (ırkçılık maddesi, erişim tarihi 18 Temmuz 2024).

²⁹ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s.19.

kan gurubuna göre ayrımcılık gibi iddialar örneklendirilmelidir. Akçam Türkiye'de Kürt, Çerkez, Gürcü, Boşnak, Arnavut kökenli birçok kimsenin devlet yönetiminde en üst görevlere geldiğini örneklerle verseniz, bu sefer Akçam "Ama onlar başka..." deyip başka bir açıklama getirebilir.

Aynı yerde Akçam'ın bir cümlesi de şöyle: *"Din dışı kategorilerin kullanılması, Kürtler ve Çerkezler örneklerinde görülebileceği gibi, Türk olmayan Sünni Müslümanların ayrı biçimde kayıt altına alınmalarını kolaylaştırmıştır. Seküler yapı, Müslüman topluluklar arasında geçişleri zorlaştıracak, hatta imkansızlaştıracak şekilde kurumsallaştırmıştır."*³⁰

Türkiye'de hiçbir zaman örneğin bir Kürt ile Çerkez'in, Bir Arnavut ile Türk'ün, Boşnak ile Arap'ın evlenmesine engel bir kural olmadı. İnsanları kökenlerine göre kayıt altına alan bir sistem acaba bu evliliklerden doğan çocukları nasıl kaydediyordu? Kayıt konusu bir devlet düzeni için onyıllardır devam edecek kadar önemliyse bu sorunun da yanıtı mutlaka verilmiş olmalıdır. Acaba Türk devlet geleneği içinde bu karışık evliliklerden türeyen nesiller nasıl kaydediliyor ve bunlardan nasıl sonuçlar çıkartılıyordu? Akçam'ın bunlara belgelerle yanıt vermesi gerekir.

Biliyoruz ki hem siyahi olanlara karşı yürütülen ırk ayrımcılığında hem Nazilerin Yahudilere karşı yürüttüğü ırkçı politikalarda, soyunda çok önce bile bir karışım rastlanan insanlar ayrımcılığa uğrayarak kategorize ediliyordu. Bunun matematiği bile yapılmıştı. Türkiye'de "Türk olmayan" derken acaba oran nasıl saptanıyordu? Kaç kuşak öncesine kadar gidilip, acaba evliliklerin sadece örneğin Türk olanla Türk olan arasında yapılıp yapılmadığı araştırılıp saptanıyordu? Bir örnek belge ya da kayıt var mı bu konuda? Akçam'ın bu konuda söyleyecekleri var mı? Bu kadar önemli suçlamaları bu kadar özensiz yapmak etik değildir.

Üstelik Osmanlı millet sistemi din üzerinden oluştuğuna göre farklı etnik kökenden gelen ama aynı dinden olanların evlilikleri yüzyıllardır sürerken birdenbire "Seküler" yeni düzenin "saf Türk" arayışı ne kadar mantıklı olabilir? Bu nasıl iddia edilebilir? Türk, Kürt, Boşnak, Arnavut, Gürcü ya da Çerkez ya da başka bir etnik kökenden saf olan, diğer gruplarla karışmamış bir tek aile, soy kalmış mıdır acaba? Osmanlı-Türk yönetim anlayışı birçok bakımdan eleştirilebilir ama "ırkçılık" açısından asla suçlanamaz. Çünkü Türklerin Anadolu'ya gelişinden itibaren gelenlerle burada olanlar her aşamada karışmıştır. Devşirme sistemi bile ırkçılık açısından bir suçlamaya engeldir. Öyleyse yeni Türk devleti neyi nasıl, hangi saflık derecesine göre saptamaya çalışmış olabilir? Akçam dayanaksız ve mantıksız iddialarda bulunuyor.

Yukardaki alıntıdaki şu cümleye de tekrar bakalım: *"Seküler yapı, Müslüman topluluklar arasında geçişleri zorlaştıracak hatta imkansızlaştıracak şekilde kurumsallaştırmıştır."* Burada "geçişler" derken acaba kastedilen nedir? Yani somut olursak örneğin Bir Kürt topluluğundan bir Çerkez topluluğuna (grubuna?) geçiş mi zorlaştırılmıştır. Yani eskiden kolay mıydı da sonra zorlaştırıldı ve hatta imkansızlaştırıldı? Ya da örneğin Arnavut olurken Boşnaklığa geçiş mi zorlaştı? Burada geçiş nasıl olabiliyordu? Öyle ya, önceden mümkün olan bir şeyi Seküler yapı (?) zorlaştırmış hatta imkansızlaştırmış iddiası var. Akçam için böyle cümlelere açıklama getirmek, örnek vermek gereksiz?

³⁰ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 21.

Akçam burada “Seküler yapı” diyor.³¹ Seküler ile Laiklik ayrımını hiç kurcalamadan bugün devletin anayasal bir niteliği olan “Laiklik” ilkesinin anayasaya 1928 yılından girdiğini belirtebiliriz. Dolayısıyla burada Akçam’ın söz ettiği rejimin 1928’de kurulduğunu söylersek demek ki yeni bir dönem başlangıcımız daha oluyor. Ne 1918’de, ne 1920’de ne de 1923’de “Seküler Yapı” dan söz edemeyiz. Özensizlik her satırda kendini belli ediyor.

Akçam’ın genellemeleri de sorunlu. Bir yerde 1944 yılına ait bir olaydan söz ediyor. Bir subay bir Ermeni kadın ile evlenmiş ve ordudan ihraç edilmiş.³² Ama Akçam bu olayı genelleştiriyor ve *“Kast sistemi kendisini en açık biçimde evlenme kurumunda gösterir. Devlet kurumlarında görevli bulunanlar kast sisteminin en altındakilerle evlenemezler”,* diye bir genel kural varediyor. Genellemeyi şöyle tekrar ediyor: *“Hiyerarşinin en altında olanlar, hiyerarşinin en tepesinde bulunan Türkler arasında karışma imkanına sahip değildir.”*³³ Hepimizin en azından yakın çevremizde en az bir iki örnek tersini çok gözlemlediğimiz gerçeklere aykırı bir genelleme söz konusu. Bir tek olaydan bir genelleme yapılamaz. Hatta bazen binlerce olaydan bile bir genelleme yapılamaz. Bu hepimizin bildiği “bütün kuğular beyazdır” hükmüne benzer. Bir tek siyah kuğu genellemeyi geçersiz hale getirir. Zaten Akçam da bu olayı aktarırken düştüğü dipnotta kendisi yaptığına bilimsel olmadığını adeta itiraf ediyor: *“Okuyucunun fark edeceği gibi, bu tezi, tek bir belgeye dayanarak ileri sürüyorum.”*³⁴

Bu bilimsel ahlaka aykırı bir tutumdur. Zaten Akçam kendi genellemelerinin yanlışlığını bir yerde yine kendisi itiraf ediyor. Şöyle diyor: *“Bu fişleme sistemi sayesinde ki, askeri ve sivil bürokrasi, sınırlı bir kastın, hiyerarşinin en üstündeki Sünni Türklerin elindedir. İkinci kademedен en üst tabakaya çıkanlara elbette istisnai olarak rastlanabilmektedir.”*³⁵ Yani Akçam diyor ki “İstisnalar kaideyi bozmaz!” Söyledikleri bu anlama geliyor. Buna karşılık da *“Bu durum, sıkça Türkiye’de eşitlikçi bir rejimin var olduğunun bir kanıtı olarak da kullanılmaktadır”,* demektedir. Aslında Türkiye’de Akçam’ın kullandığı ve tıpkı daha önceki Soykırım kavramına yaptığı gibi sulandırdığı kendince kurguladığı bir “Kast” sisteminin geçersizliğini ortaya koyan onbinlerce örnek vardır.

Akçam’ın genellemelerinden biri de şöyle: *“Kast sistemi kendisini en açık biçimde evlenme [evlilik?] kurumunda gösterir. Devlet kurumlarında görevli bulunanlar kast sisteminin en altındakilerle evlenemezler. Evlenme durumunda görevden el çektirilirlir ve evlenme bir ‘suç’ olarak tanımlanır.”*³⁶ Buradaki genellemeler de yanlıştır. Yine tekil bir olaydan yola çıkılarak sanki Cumhuriyet tarihi boyunca, bugüne kadar böyle bir yasak varmış ve istisnasız uygulanmış gibi, tüm zamanlarda ve her yerde, her devlet kurumunda geçerliyimiş gibi *“Devlet kurumlarında görevli bulunanlar kast sisteminin en altındakilerle evlenemezler. Evlenme durumunda görevden el çektirilirlir ve evlenme bir ‘suç’ olarak tanımlanır”,* gibi bir kuraldan söz ediyor. Bu kesinlikle doğru değildir. Türkiye tarihinde devlet yönetiminde türlü türlü yanlışlar, yanlış uygulamalar olmuştur ama bu uygulamalar ve örnekler Cumhuriyet tarihin her dönemine, ülkenin her yerine doğru genelleştirilemez. Türkiye’de her medeni ülkede var olan sağlık durumu gibi istisnalar dışında herkes herkesle evlenebilir ve bundan dolayı kimse mesleğinden olmaz. Böyle sadece bir evlilik olmuştusa,

³¹ “Seküler temelli Apartheid rejimi”, Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 22.

³² Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 22.

³³ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 27.

³⁴ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 26, 20 numaralı dipnot.

³⁵ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 42.

³⁶ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 26.

ki olmuştur, genelleme yapma şansımız kalmadı demektir. Yabancı ülke vatandaşlığı olan, eşleri yabancı olan bakanlar var bugün Türkiye'de. Bugün bir devlet çalışanı bir Ermeni, Rum ya da Yahudi ile evlenebilir ve devlet çalışanı olmaya devam edebilir.

Bir yerde de şöyle diyor: *"Hiyerarşinin en altında olanlar, hiyerarşinin en tepesinde bulunan Türkler arasında karışma imkânına sahip değildir. Irkçı kanun, kararname ve pratiklerle önleri kesilmiştir."*³⁷ Bu ifade de doğru değildir. Hatta başka bir yerde kendi kendini yalanlıyor. Çünkü bir Asimilasyon politikasından söz ediyor ve diyor ki, *"Asimilasyon politikasının en önemli ayaklarından biri evlilik kurumudur. Özellikle bölgede görev yapan devlet görevlilerinin Kürt kadınlarla evlenmeleri teşvik edilir."*³⁸ Az yukarda belirttiğimiz gibi Akçam, evlenme yasağından söz ediyordu. Bu nasıl bir ırkçılık anlayışı ki 'en üstteki ırk' a mensup üstelik devlet çalışanları alttaki ırktan insanlarla evlenmeye teşvik ediliyor. Yani 'kan'ı öne çıkartan ırkçılar böyle evliliklerle kanların karışmasına izin veriyorlar, hatta bunu teşvik ediyorlar! Hem ırkçılıkla suçlayacaksın hem de bu ırkçıların başka kanlarla ırkın bozulmasını istediklerini söyleyeceksin. Bu nasıl ırkçılık anlayamadım. Doğrusu ırkçılık ve ırk ayrımcılığı farklı ırkların evliliğini teşvik etmez, tam tersine yasaklar. Çok bilinen Yahudi Soykırımını gerçekleştiren Naziler, 1935 yılında çıkarttıkları Nürnberg yasaları ile ırkçılığın en temel uygulamalarından biri olan evlilik yasağını uygulamaya koymuşlardır. Bilinen bir kaynak olan Holokost Ansiklopedisi, bu yasa hakkında şu bilgiyi veriyor:

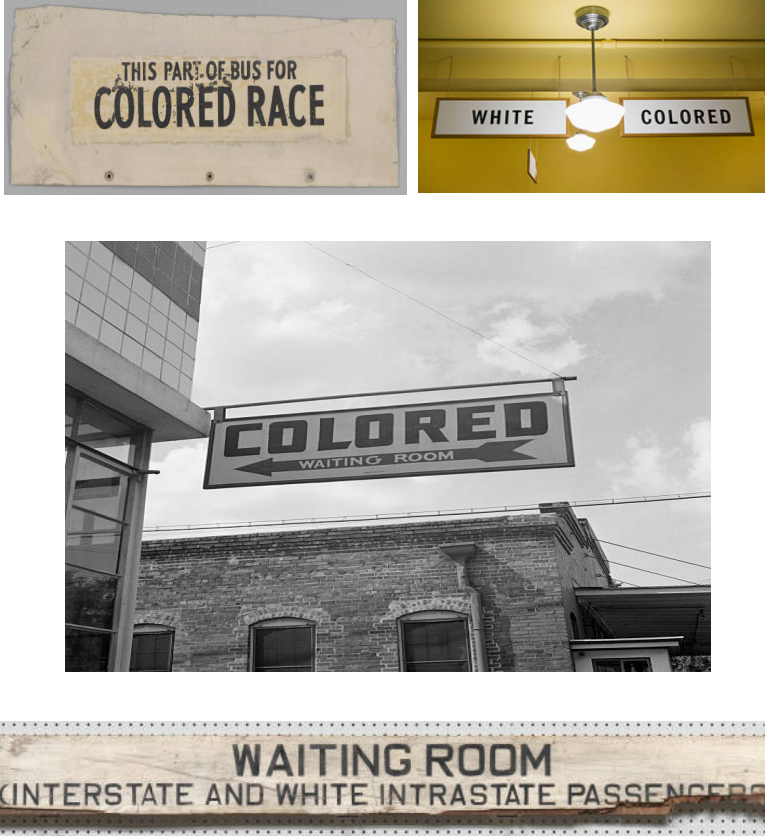
*"İkinci Nürnberg Yasası, yani Alman Kanını ve Alman Onurunu Koruma Yasası, Yahudiler ile Yahudi olmayan Almanlar arasındaki evlilikleri yasaklamıştır. Ayrıca bunlar arasındaki cinsel ilişkileri suç saymıştır. Bu ilişkiler, 'ırkı kirletme' (Rassenschande) olarak yaftalanmıştır. Yasa, ayrıca Yahudi erkeklerin hizmetçileri ırkı kirletme suçunu işlemeye zorlayacağını farz ederek Yahudilerin 45 yaşın altında Alman hizmetçileri işe almasını yasaklamıştır. Binlerce insan, ırkı kirletme gerekçesiyle mahkum edilerek ya da öylece ortadan kaybolarak toplama kamplarına koyulmuştur."*³⁹

Görüldüğü gibi ırkçılık böyle iğrenç yasaklarla kendini belli eder. Bir üstün ırk, ya da hiyerarşinin tepesinde olan bir ırk belirlenmişse, kan, soy önemliyse, ırkçı bakış ırklar arası evliliği yasaklar, teşvik etmez. Akçam kendi kendisiyle çelişkiye düşüyor ve ırkçılık, ırk ayrımı suçlamasını kendi kendisine çürütüyor. Esasen "Asimilasyon politikası" ile "İrkçılık Politikası" aynı anda olamaz. Bir devlet hem asimilasyoncu hem ırkçı olamaz. Kategorik olarak ikisi aynı anda var olamaz. Bu kadar basit bir ayrımı yapamamak ancak blinçli bir karalama çabasıyla olur. Türk tarihinin birçok noktası birçok konuda eleştirilebilir ama bu eleştiriler, yakıştırmalar, saptamalar bilimsel nitelikte olmalıdır. Her ırk ayrımcılığı ırklar arası evliliği yasaklar. Bu anlayış, Nazi Almanyası'nda Yahudilerle Alman ırkından olanların evliliğini yasaklıyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nde bile Federal Mahkeme ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında, 1967'de, eyaletlerin ırklar arası evliliği yasaklayamayacağını kabul etti. Tuvaletlerin ayrılmasının, tren ve otobüslerde siyahilerin farklı yerlerde oturtulmasının, bazı kafe ve restoranlara siyahilerin sokulmamasının örneklerini saymaya bile gerek yok. İrkçılık böyle olur. Türkiye'de böyle bir ayrımcılığın örneği varsa göstermesi beklenir. Örneğin şöyle:

³⁷ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 26.

³⁸ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 33.

³⁹ encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/nuremberg-laws (Erişim tarihi 22 Temmuz 2024).

Yukarıdaki tabelalar ırkçılığın tabelalarıdır. Bunlar ırkçılığın var olduğunun fotoğraflarıdır. Akçam Türkiye Cumhuriyeti’ni “Yüz Yıllık Irk Ayrımcılığı” düzeni⁴⁰ olarak yaftalıyorsa böyle tabelaları bulup çıkarmalıdır. Irkçılığı mesele edilen biri doğduğu ülkenin devletinin tüm ömrünü ırkçılıkla yaftalarken yaşadığı ve görev yaptığı, bir dönem apaçık ırkçılık yaptığı tartışmasız ABD’yi, “Irkçılık” la ilişkilendirebilir mi acaba? Irkçılığa karşı olmak yer ve zaman farklı olmadan karşı olmaktır.

Akçam, daha önceki çalışmalarında yaptığı bir özensizliği bu kitabında da yapıyor. Ele aldığı kavramın denk düştüğü adeta kavramın türemesine neden olan tarihte en bilinen ve en somut olguyu göz ardı ederek bu kavramı kullandığı diğer somut olayla ilişkilendirmiyor. Daha önce 1915 Ermeni Tehcirini “Soykırım” olarak değerlendiren bu olay ile İkinci Dünya Savaşı dönemindeki Yahudi Soykırımını karşılaştırmadığı gibi bu kitabında da Türkiye Cumhuriyeti tarihini “Yüz Yıllık Apartheid Rejimi” olarak nitelerken ırk ayrımcılığının modern dünyadaki en bilinen uygulaması olan 1960 öncesi ABD’deki ve Güney Afrika Cumhuriyeti’ndeki uygulamalarla bir karşılaştırma yapmıyor. Yukarda sadece birkaç örneğini verdiğimiz ABD’deki 1960 öncesi ırk ayrımını tartışmasız ortaya koyan benzer tabelaları Güney Afrika Cumhuriyeti’ndeki ırkçı rejim döneminde de bulabiliriz. Türkiye’yi de aynı kavramlarla yaftayanlar benzer tabelaları bulup göstermek zorundadır.

⁴⁰ Akçam kitabının en başında Apartheid’i, “Apartheid, insanları ırksal veya etnik kriterlere göre ayırma fikri üzerine kurulu bir politika.” diye tanımlıyor. Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s.15.

Osmanlı son dönemi ayrılıkçı-milliyetçi hareketlerin ve Kurtuluş Savaşı dönemindeki yaşamışlıkların Cumhuriyetin ilk yıllarına yansıyan taze hatıralar nedeniyle ve tamamen siyasi “küçülme” korkusu ile uygulanan, bugün kesinlikle onaylayamayacağımız uygulamaları, zamandan ve mekandan soyutlayarak, siyasi nedenleri ve korkuları yadsıyarak, ABD ve Güney Afrika Cumhuriyetinde ya da Nazi Almanyası’ndaki gibi ideolojik/inanç kökenli ve tarihsel olarak Avrupa sömürgecilik dönemi mirası olan ırkçılıkla ilişkilendirmek bilimsel ahlaka sığmaz.

6-Fişleme ve Bazı Yasalar Konusundaki Abartılar ve Çıkarılan Yanlış Sonuçlar

Akçam kitabının bir bölümünde Türkiye’de devletin bazı kurumlarının Türk olmayan kişileri fişlediğini örneklerle belgelerle ortaya koyuyor.⁴¹ Burada şunu sorabiliriz: Hangi devlet fişleme yapmıyor? Bundan ne kadar emin olabiliriz? İkincisi bir devlet kurumu bir grup insanı belirli özelliklerine göre fişliyorsa bile acaba sadece ırklarına/soylarına/ etnik köklerine göre mi fişliyor? İnsanların fikirleri, cinsel tercihleri, alışkanlıkları da fişleniyor olabilir. Öyle ise fişlemenin sadece bir boyutunu öne çıkartıp bundan ırkçılık temalı bir fişlemeyi bir kanıt olarak kullanmak da bilimsel değildir. Kuşkusuz fişleme savunulamaz. Ama insanları (vatandaşlarını) dosyalamayan hangi devlet vardır? Hiçbir devlet yoktur. Ama Akçam, kesinlikle olgulara uymayan, sadece kötücül bir kavram ve niteleme olduğu için “ırkçılık/ayrımcılık” yaftasını alıp kullanmak isteyince kavram olguya uymuyorsa olguyu kavrama uyduralım çabasına girişiyor. Irkçılık kavramı da kast kavramı da olgulara uymuyor.

Akçam’a şunu da sormak gerekiyor: Türkiye’de kendi deyimiyle kast sisteminin alt katında yer alan Hristiyan ve Yahudiler asla en üst tabakaya çıkamıyorlarsa acaba örneğin Yunanistan’da bir Batı Trakya Türkü bir kaymakam ya da vali olabiliyor mu? Ya da Bulgaristan’da? Ya da Sırbistan’da? Örnekler çoğaltılabilir.

Başka bir soru daha soralım: ABD’de İkinci Dünya Savaşı döneminde, ABD, Japonya ile savaşa girdikten sonra Japon kökenli ABD vatandaşları acaba fişlenmişler midir? Fişlenmenin ötesine geçmişler, toplama kamplarına kapatılmışlardır. İnternette hemen bulunabilecek bir kaynaktan aktaralım: *“Japonya’nın Pearl Harbor saldırısından sonra dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt tarafından 9066 sayılı İcra Emri ile Japon toplama kampları kuruldu. 9066 sayılı Yürütme Kararı, çoğunluğu Amerikan vatandaşı olan yaklaşık 120.000 kişinin hayatını etkiledi.”*⁴²

Burada Japon kökenli ABD vatandaşlarının Japonya adına casusluk yapabileceği şüphesi en önemli gerekçeydi. Bu olayı aklamak niyetimiz yok, ancak siyasi ve askeri nedenler olağanüstü dönemlerde olağanüstü önlemleri gerektirebilir. Aşağıdaki harita bu kampları göstermektedir:

⁴¹ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 37-42.

⁴² <https://stratejiktortak.com/2021/12/abd-nin-japon-toplama-kamplari.html> (Erişim tarihi 24. Temmuz 2024).

Akçam, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yıllık tarihine bakan hiçbir kimsenin göremediğini, söyleyemediğini kendisinin bulup çıkardığını ve söyleyebildiğini düşünüyor. Tarihe bilimsel bir biçimde bakamamasının kökeninde muhtemelen bu megalomani yatıyor. Bugüne kadar siyasal yelpazenin farklı köşelerinde olan ne kadar kişi, örgüt, parti, grup, aydın bilim adamı varsa hiçbiri Apartheid rejimini görememiş!⁴³ Bunu açıkça söylemekten çekinmiyor. Şeyh Sait ayaklanmasında, Hristiyan unsurların varlığından kendisi dışında hiçkimsenin çıkaramadığı bir eşitlik talebi çıkarması konusundan söz ederken kurduğu şu cümle, Akçam'ın megalomanisini göstermesi bakımından çok önemli: *"Tarih literatürünün bugüne kadar göremediği bu eşitlikçi damarı belki de Şeyh Sait üzerinden değil, Azadi örgütü üzerinden açıklamak daha doğru olur."*⁴⁴

Dünya üzerinde Türkiye üzerinde inceleme yapan, Türk tarihini araştıran hiç kimsenin göremediği bir 'gerçeği' bir tek Akçam'ın gördüğünü düşünmemiz isteniyor! Hangi gerçekten söz ediyorsa etsin, böyle bir iddia bilimsel sayılmaz. Kimse bugüne kadar görememişse acaba Akçam yanılmış olabilirim diye düşünse daha mantıklı olmaz mı? Ters yöne giren sürücünün diğer herkesi yanlış yöne girmekle suçlamasına benziyor. Belli ki olaylarla kavramları birbirine uydurmak için çok zorlama akıl yürütmelere başvuruyor Akçam. Kavram (eşitlik talebi) olaya (Şeyh Sait Ayaklanması) uymuyorsa olguyu kavrama uyarlayalım! Akçam'ın yaptığı budur.

Bu konuyu ele aldığı bir yerde şöyle diyor: İhsan Nuri, Balkan halklarının eşitlik ve özgürlük arayışlarına tanıklık etmiştir.⁴⁵ Böylece İhsan Nuri'yi kendi yakıştırmalarına zorla tanık yapıyor. Balkanların Osmanlı'dan kopuşu ve bu coğrafyada birkaç ulus-devletin kurulmasıyla sonuçlanan süreci "eşitlik ve özgürlük arayışı" olarak ele almak da yeni bir bakış sayılmalı. Balkanların Osmanlı'dan kopuş tarihi, milliyetçilik fikrinin etkisiyle daha önce Osmanlı Devleti içinde azınlık olarak yaşayanların kendi milli devletlerini kurmak için bağımsızlık arayışlarının tarihidir. Hangi eşitlik arayışı? Her etnik azınlık kendi milli devletinin peşinde koşarken nasıl bir eşitlik arayışı gütmüş olabilirler? Özellikle Balkanlarda kimin kiminle eşitlik arayışından söz edebiliriz? Bu devletlerin kurulmasından önce örneğin, Rumlar, Bulgarlar, Arnavutlar, Sırlar, Romenler, Ermeniler nasıl bir eşitlik arayışındaydılar? Osmanlı devleti içinde bütün bu unsurların eşitliği nasıl bir siyasi program olarak başarısız oldu da sonra hepsi kendi devletlerinin peşine düştüler? Bu unsurlar tek

⁴³ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 47-52.

⁴⁴ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 106.

⁴⁵ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 106.

tek birbirleriyle ve hep birlikte de hakim unsur olan Türklerle eşitlik mi istediler de İhsan Nuri buna tanıklık etti? Açıkçası böyle bir arayışın olduğu bir tarih kesiti hiç yaşanmadı. Taner Akçam uyduruyor.

Osmanlı coğrafyasında sonradan kurulan devletlerin hepsi, kendi ulus-devlet projelerini inşa etme peşine düştüler. Her devletin bir çoğunluk dayanağı oldu ve devletlerin isimlerine de bu çoğunluğun ismi verildi. Örneğin Bulgar devleti Bulgarların, Yunan devleti Yunanların çoğunluğu üzerine kuruldu. Hiçbirinde farklı etnik grupların eşitliği amaç ya da bir siyasi programın parçası olmadı. Her devlet içinde kalan azınlıklar kendi çoğunluğunun olduğu devlete gönderilmek istendi. Bu mübadeleler ya da gönüllü göçlerle oldu ama buna zorlama politikaları da oldu. Tarihin “keşke olmasaydı” diyeceğimiz sayısız yüzünden biri de budur. Akçam olup bitenleri mekansal bağlamından da kopartıyor ve sanki sadece Türkiye’ye özgü bir gelişme varmış gibi sunuyor. Eğer bu olup bitenler Apartheid ise bütün Osmanlı coğrafyasında Apartheid olmuştur. Dolayısıyla her mekanda, her devlette, her devlet yönetiminde olmuşsa tarihsel-sosyolojik şartlar, insan iradesini aşan bir güce sahiptir demektir. Dolayısıyla, bir devlet politikası olarak tanımlanmış bir eyleme karşılık gelen bir kavramı, tarihsel-sosyolojik şartların ürünü olan bir sonuca uyarlamak gibi bir hata yapılıyor demektir. Tarih, sadece insan iradesinin (onun en örgütlü hali olan devletlerin) yapıp ettikleri olarak yorumlanamaz. Böyle olursa Osmanlı coğrafyasında bir Apartheid mikrobi her kurulan yeni devletin yöneticilerine bulaşmış gibi bir durum oluyor. Sanki bir kötülük mikrobi herkese bulaşmış ve her yerde Apartheid yaşanmış. Bir kavram bu kadar genişletilirse içeriğinden boşalmış olur. Akçam bütün Osmanlı coğrafyasına yaygın acı olayları sadece Türk tarihine ve Türkiye coğrafyasına aitmiş gibi göstererek bir daraltma yapıyor. Benzer olayları bu geniş coğrafyada yakalamaya çalışsa kullandığı kavramların açıklayıcılığı kalmayacak. Dolayısıyla Akçam hem tarihsel hem de mekansal olarak olayları bağlamından kopartıyor. Bu noktada Justin McCarty’nin şu sözüne yer vermek mümkün: *“Gerek Müslümanların gerek Ermenilerin verdiği büyük ölüm telefati, bir yandakileri cana kıyıcılar, diğer yandakileri kırımdan geçirilenler diye etiketleyiveren herhangi bir öğretiyeye uyum göstermiyor. Hem Müslümanlar, hem Hristiyanlar cana kıyıcılık ettiler; hem müslümanlar, hem Hristiyanlar kırımdan geçirildiler.”*⁴⁶ Gerçek bilimsel yaklaşım budur. Aslında Akçam, Türkiye’de yeni bir rejim ve yeni bir siyasi biçimlenme peşinde koşan bir politikacı olarak konuşuyor; bilim Akçam’da sadece görüntüdür.

Akçam 1920’de meclis açıldıktan sonra çıkartılan bazı kanunları ele alarak yine yapılanları abartılı bir biçimde ele alıyor kitabında. Yeni kurulan bir devletin temiz bir sayfa açmak istemesi af kanunu çıkartması için bir nedendir. Bunun dışında yeni devlet zaten sınırlı kaynaklarını çok sayıda mahkumu beslemek ve kaçak olanların takibatına ayırmak istemez. Bunlar her yeni devlet kuruluşunda görülebilecek ve haklı olarak ileri sürülebilecek nedenlerdir.

Akçam bu kapsamda 14 Temmuz 1921’de çıkartılan bir kanuna değinerek şöyle diyor:

*“...seferberliğin ilan tarihi olan 2 Ağustos 1914’ten Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı 30 Ekim 1918’e kadar cepheye giden ve askerde bulunan sanık ve mahkumlar ‘her ne suretle olursa olsun mukaddema [evvelce] işledikleri cürümden dolayı’ affedildiler. Soykırımda doğrudan görev almış mahkumların affedilmesiyle Ankara hükümeti, Hristiyanlara yönelik izleyeceği politikaların ipuçlarını vermiş oluyordu.”*⁴⁷

⁴⁶ Justin McCarty, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, İnkılap Yayınları, 1. Baskı, 1998, s.146-147.

⁴⁷ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 58.

Dünyanın birçok yerinde ülkesi için savaşmış herkesin bu tür aflara uğraması doğaldır. “Tehcir”de suç işlemiş olanların tespitinin olaydan 6 yıl sonra nasıl mümkün olacağı ise açıklamaya muhtaçtır. Bir af kanunundan tüm geri kalan Hristiyanlara yönelik politikanın saptanması ise zorlamadır. Meclisteki bir milletvekilinin konuşması ise bir devletin temel politikasını belirlemesi bakımından yeterli kanıt sayılamaz. Ermeni ve Rum malları için yapılanlar ya da ülkeye sokulmalarının engellenmesi gibi uygulamalar eleştiriye açık olmakla birlikte yaşanan tarihin etkilerinden bağımsız ele alınamaz. Mübadele gibi işlemler dünyanın her yerinde acılara neden olur. Osmanlı coğrafyasında ulus-devlet modeline göre kurulan bütün devlet düzenlerinde karşımıza çıkacak olan uygulamaları ve tavırları görmezden gelip, sadece Türkiye’de Kurtuluş Savaşı sonrası yaşananları öne çıkartmak da konuyu aydınlatma çabası değildir. Sanki eleştirilecek bu uygulamalar sadece yeni Türk devletine aitmiş gibi bir sunum yapmak taraflı davranmaktır. Acaba Balkanlar’dan ya da örneğin adalardan kovulan Türk ve müslümanlar için Bulgaristan’da Yunanistan’da, Ermenistan’da farklı ve daha insancıl, daha eşitlikçi uygulamalar yapılmış mıdır? Bu sorunun yanıtını vermeden, sadece Türk devleti yanlış yaptı demek konuyu saptırmaktır. Lozan’a aykırı uygulamalar konusu ise aynı şekilde Lozan’a taraf devletler için de örneğin Yunanistan için de sorgulanmalıdır. Lozan’a uyulmaması örneğin sadece Türkiye’ye özgü müdür? Yoksa bir karşılıklık mı söz konusudur? ⁴⁸

Siyasi sınırlar her zaman devlet-halk ilişkisinde aidiyet hissinin belirlediği sınırlar anlamına gelmez. Bir devletin içinde kalan bir grup insan için, yakınlık hissettiği devlet değişik nedenlerle sınırın öte tarafındaki devlet olabilir. Bu belki de Osmanlı coğrafyasındaki bütün sınırlar için geçerlidir. Böyle olduğunda aidiyet konusundaki önyargılar, yaşanmış tarihin ışığında her türlü toptan şüpheyi temel oluşturur. Her türlü eziyete gerekçe olur diyemeyiz ama mutlaka eşitsizlikler yaratır; bunun önüne geçmek olanaksızdır. Eğer bu hak kayıpları için hemen “Apartheid” kavramını kullanırsak Osmanlı coğrafyasında kurulan bütün devletleri benzer biçimde ırkçılıkla suçlamamız gerekir. Kuşkusuz bu kavramı sulandırmaştır.

Günümüz Avrupa Birliği ülkelerine bile isteyen kimse istediği gibi giremez. Hristiyan ve Avrupalı olmayanlar vize engeline takılır. Yeni kurulan bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nin çok kısa bir zaman önce Kürt ve Ermeni devletlerinin projelendirildiği kendi ülkesinde Kürt ve Ermeni nüfusunun göçlerle artmasını önlemek için çaba harcaması kesinlikle eleştirilemez. Ulus devletlerin bir coğrafyada “kim çoğunluk?” sorusu etrafında biçimlendiği bir tarihin yaşanmışlığı ışığında başka bir tavır geliştirilemez. Herhangi bir engele uğramadan gelecek olan bu nüfusun, daha sonra bir kez denenmiş bir projenin tekrarı için bir sosyolojik-siyasal malzeme olarak kullanılamayacağını kim garanti edebilir? Akşam, siyasal gerekçeleri göz ardı ediyor. İkinci Dünya Savaşı döneminde Yahudiler’e karşı yöneltilen ırkçılık, Yahudilerin hiçbir siyasi talepleri olmadan yürütülen politikaları ve uygulamaları kapsar. Oysa Türkiye, Sevr antlaşmasını somut olarak görmüş, o korkuyu, işgalleri yaşamış kadroların elinde temkinli hareket etmeye mecburdur. Siyasal bölünme tehlikesi olmadan yürütülen bir ayrımcılık saptanması ile bu tehlikeye karşı önlemleri ayırt etmeden aynı kavramla karşılamak körlüktür ve kavramların içini boşaltmaktır. Her kavram her olaya bir etiket gibi hemen yapıştırılmaz. Akşam’ın kitabında “Vatandaşlık

⁴⁸ Türkiye ve Yunanistan’ın Lozan Antlaşmasındaki maddeleri uygulaması konusundaki bir karşılaştırma ve değerlendirme için bkz. Baskın Oran, Ali Dayıoğlu, 100. *Yılda Lozan İhlalleri: Yunanistan ile Türkiye, Azınlıklar ve Ege*, Alfa Yayınları, 1923.

Hakları" ve "Seyrülsefer Talimatnameleri" ile getirdiği eleştiriler⁴⁹ ve buradan çıkarttığı sonuçlar haksızdır. Demografik durum, bir komşu devletin işgali için sınır bölgelerinde her zaman tehlikelidir. Bir bahane sağladığı için tehlikelidir. Son Rusya-Ukrayna savaşı ve Dombas ve Kırım'ın Rusya tarafından işgali ve sonra ilhakı buna örnektir. Hiçbir devlet böyle bir bahaneyi ve malzemeyi bir komşu devlete vermek istemez. Akçam sadece ilkesel olandan hareket edip tarihsel bağlamı göz ardı ettiği için yanlış sonuçlara ulaşıyor. Akçam'ın ayrımcılık olarak örneklendirdiği yasal düzenlemeler ve yanlış uygulamalar, çoğunlukla Cumhuriyetin ilk yıllarına aittir. Bu tarihlerde hatıralar henüz canlıdır. Akçam bu yönü önemsemiyor.

Akçam'a ayrıca yukarda ABD'de İkinci Dünya Savaşı döneminde Japon asıllı Amerikalılara yapılan muameleyi hatırlatmak gerekir. Burada tek tek sadakati ve aidiyeti ölçmek mümkün değildir. Toptan her muamele biraz da çaresizliktendir ve görüntü bir etnik gruba karşı toptan bir yaklaşım olarak ortaya çıktığı için ayrımcılık, ırkçılık olarak belirebilmektedir. O anda ya da yakın geçmişte bir ülke ile savaş yaşamış devletlerin, savaştığı kesim için yaptığı tarif kendiliğinden bir kapsayıcılık var eder. Ermenistan devleti ile savaşmışsanız "Ermeniler", Yunanistan ile savaşmışsanız "Rumlar" bir tarif olarak belirir. Bu kapsayıcılık tek başına yanlış olmakla birlikte, bu yanlışlık kaçınılmazdır. Bir bakıma savaş, suçun kişiselliği ilkesini ortadan kaldıracak bir iç dinamiğe sahiptir. Zaten Akçam'ın sözünü ettiği ve ayrımcılığa örnek gösterdiği kanun ve uygulamalar Mili Mücadele'nin hemen sonrasına ait tarihlere aittir.

İkinci ve önemli bir nokta da bilinen en bariz Apartheid uygulamalarının hepsinde ayrımcılığın devlet politikaları ve çıkartılan kanunlar yanında halkta da karşılık bulması, halk tarafından da benimsenmesidir. Hem ABD'deki siyahilere yönelik ırkçı yasaklar, hem Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki uygulamalar ve hem de Almanya'da Nazi'lerin Yahudilere karşı yürüttükleri politikalara halkın büyük bölümü katılmış, ırkçı uygulamalara destek vermiş, günlük yaşamda bu ayrımcılığa uygun gelenekler ve yaşam biçimleri geliştirmiştir. Oysa Akçam, Apartheid rejiminin en önemli belirtisi ve kanıtı olacak bu tür sivil hayat örneklerini, kentsel yaşamda gerçekleşen ayrımcılık uygulamalarını Türkiye için veremiyor. Çünkü böyle bir örnek yok. Türkiye'de hiçbir zaman "Ermeniler Giremez", "Rumlar Giremez", "Kürtler Giremez" gibi tabelalar olmadı. Çünkü Türkiye'de ırkçılığın hiçbir zaman sosyal hayatta bir tabanı ve tarihi olmadı. Olsaydı zaten Akçam bunun örneklerini verirdi. Amerikalı tarihçi Howard M. Sachar'ın şu sözü ırkçılık ve ırkçı öfkenin tarihsel temelleri üzerine söyledikleri önemlidir:

"Ne var ki Eski Dünya başarısızlığa uğradı, zira geçmişte 'uyum' içinde yaşayan Avrupa ailesi fikri masaldan başka bir şey değildi. So savaşa yol açan öfke dolu düşmanlıklar-Almanların Slavlara, Roma Katoliklerinin Doğu Ortodokslarına, Yahudi olmayanların Yahudilere, yoksulların zenginlere, fethedilenlerin fethedenlere karşı düşmanlığı-1918'deki ateşkeslerin öncesinde olduğu gibi sonrasında da, ne incir çekirdeğini dolduracak şeylerdi ne de yatıştırılmaları mümkündü. Kötülükler var olmaya devam etti ve giderek de büyüdü".⁵⁰

⁴⁹ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 64-70.

⁵⁰ Howard M. Sachar, Önsöz, *Avrupa'nın Katli 1918-1942 Siyasi Bir Tarih*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ağustos 2017, s. 11.

Burada Nazi iktidarı döneminde Avrupa’da ortaya çıkan ırkçılık ve soykırımın tarihsel ve sosyolojik kökenlerine değin bir açıklama getirilmektedir. Demek oluyor ki ırkçılığın gösterilebilmesi ve idda edilebilmesi için bu tür toplumsal-tarihsel temellere ihtiyaç var. Akçam, Osmanlı-Türk tarihi içinde bu türden bir temeli sorgulamanın ve çözümlemenin, delillerini ortaya koymanın zorluğunu göze almadan, sadece siyasi bir tavırla ve tarihsel olayları kendi siyasi tutumuna alet ederek çok kötü olaylarla, çok kötü olaylardan birine ait bir kavramı eşleştirmeye çalışıyor. ırkçılık ve Soykırım gibi kavramlar, tarihsel derinliği olan süreçlere uygundur. Dolayısıyla en önemli ayağı eksik olan, en önemli gereklilik şartı olmayan bir kavramı kullanarak kavramın kendi ağırlığını da ortadan kaldırıyor. Soykırım gibi, Apartheid gibi kavramlar ağırlığınca kullanılmalıdır. Yoksa her devletin eleştirilecek, kesinlikle kabul edilmeyecek politikaları, kanuni düzenlemeleri, uygulamaları olmuştur. Varlık vergisi, işkence gibi uygulamalar dönem dönem olmuştur ve bu kötücül eylemler eleştirilmelidir. ırkçılık ve Soykırım kavramları kullanılmadan da tarihte kötü olana “kötü” demek mümkündür. Bu yapılırken bilimden kopmamak ise bilim insanının görevidir.

Akçam kitabının 101.sayfasından itibaren (101-124.sayfalar arası) Şeyh Sait Ayaklanması Hristiyan, Alevi ve Çerkes kesimlerin katılımını göstermeye çalışıyor. Böylelikle bu kesimlerin bir eşitlik talebinde bulunduklarını iddia ediyor. Buradan da bu kesimlerin eğer eşitlik talebi varsa demek ki eşitsizlik var demeye getiriyor. Bu analiziyle de Apartheid iddiasına kendince bir kanıt oluşturmaya çalışıyor. Doğrusu bir kavramın olgulara uydurulabilmesi için bu kadar zorlandığı ender görülür. Oysa, eşitlik talebinin kanıtları yoktur. Neden? Çünkü hiçbir siyasi nitelikli isyan eşitlik talebiyle olamaz. Eğer siyasi körlük ya da bilinçsizlik yoksa bir isyancı grup ya iktidarı almaya çalışır ya da belli bir bölgede kendi iktidar alanını oluşturmaya çalışır; yani mevcut iktidar sahasından belli bir bölgeyi kopartarak kendi devlet otoritesini kurmaya çalışır. Mantığı gereği siyasal isyanlar bu şekilde gelişir. Burada Akçam’ın “eşitlik talebi” derken kastettiği eşitlik talebi, siyasal bir eşitlik talebi olmalıdır. Peki nasıl bir siyasi eşitlik talep edilmiş olabilir? Akla 1960’taki çok yaşamayan ve işlemeyen Kıbrıs Cumhuriyeti geliyor. Bu devlette bile bakanlıklar ve devlet yönetimi nüfusa göre düzenlenmişti. Yani nüfus eşit olmadığı her durumda yine de eşitsizlik olacaktır. Yok haklar bakımından eşitlik isteniyorsa bu zaten anayasal olarak engellenmemiştir. Her devlette ve her defasında ulus devletlerin homojenlik ve bölünme kaygısı yaşadığı tarihsel süreçte yaşanan gecikmeler genelleştirilemez.

Kaldı ki Akçam, Şeyh Sait isyanına katılanların eşitlik talebini sadece idda ediyor kendi kurgusu ile birleştirmeye çalışıyor. Katılımdaki çeşitlilik ile katılmayanlardaki çeşitlilik aynıdır. Bunu kendisi de söylüyor.⁵¹ Bir yerde de “*Bir grup Hristiyan, Alevi, Sünni, Çerkes ve Kürt Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, oluşturulmakta olan Apartheid rejimine karşı çıkmış ve güçlerini tam olarak bir araya getirememiş olsalar bile parallel bir faaliyete girişmişlerdir*”, diyor.⁵² Daha açık olarak şunu da söylüyor: “*Harekete karşı çıkan, sessiz kalan veya hükümete yakın duran Alevi ve Sünni Kürt aşiretleri olduğu gibi, aynı aşiret içinde farklı tutum takınan aileler de olmuştur*”.⁵³

Apartheid’in temellerinin olmadığını kendisi itiraf etmiş oluyor. Bir devlet kendine destek olan grupların olduğu bir ortamda aynı gruba karşı toptan bir ayrımcılık neden yapsın? Böyle bir ayrımcılık varsa ayrımcılığa uğrayan gruplar arasından niçin bir kısım insan bu ayrımcılığı gözrmezden gelsin? Aynı şey Yahudilere karşı Nazilerin yaptığı ırkçılığa

⁵¹ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 125.

⁵² Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 125.

⁵³ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 125.

örneklendirilebilir mi? Ya da ABD'de ırk ayrımcılığının yapıldığı dönemde herhangi bir siyahinin ayrımcılığı onaylamış olması ve "siyahlarla beyazların aynı tuvaleti ya da taşıtı kullanması yasaktır" diyen bir rejime ya da politikaya destek vermesi örneklendirilebilir mi?

Başka bir nokta da şu: "Eşitlik talebi" bir siyasi bildiri de ya da çıkışta mutlaka "eşitlik istiyoruz" gibi basit bir cümleyle ifade edilebilir. Fransız ihtilalinden beri bu böyledir. Akçam, hiçbir belgede, anıda, mahkeme kaydında böyle bir cümle bulup gösteremiyor. Oysa, "*Seyit Rıza'nın girişimini, bölgede bir hükümet kurma çabası olarak okumak yanlış olmayacaktır*", diyen kendisi.⁵⁴ Ayrı bir devlet kurmak isteyen biri kimden, neden ve ne tür bir eşitlik istesin? İkisi bir arada nasıl olabilir? Bir isyancı yeni kuracağı devletin neyle eşitliğini istiyor olabilir? Bu kadar basit bir mantık yürütmekten bile aciz bir yaklaşım var Akçam'da.

Akçam, yukardaki cümlesinde bir de "*oluşturulmakta olan Apartheid rejimine*" ifadesine yer veriyor. Oysa en başta değindiğimiz gibi yapının başında, "*Elbette tarih daha geriye, Osmanlı millet sistemine götürebiliriz ama Apartheid, modern Türkiye'nin başlangıcı sayılan yeni Meclis'in Nisan 1920'den itibaren çıkardığı bir dizi açık veya gizli kanun ve kararnameyle kurulmuştur.*"⁵⁵ diyen de Akçam. Bir yerde 1920'de Apartheid rejimi kuruldu diyor, bir yerde 1925'te Apartheid rejimi için *oluşturulmakta olan*, diyor. Yani henüz oluşmamış. Akçam, dönemselleştirmede ve kavramlaştırmada bu kadar ölçsüz, özensiz ve hadsiz. Yani isyancılar henüz kurulmamış ama kurulmakta olan bir rejimi hissetmişler ve o yüzden isyan etmişler! Bu kesinlikle bilimsel bir yaklaşım değildir.

SONUÇ

Bu çalışmamızdan çıkartılacak ilk önemli sonuç, Taner Akçam'ın tarihçi görünümde olan ama tarihi kendi politik emelleri uğruna bir araç olarak kullanmaktan çekinmeyen biri olduğudur. Kendi politik emelleri derken de aslında emperyalist güçlerin onyıllardır gericiliğin, modernleşme düşmanlarının, Türkiye'nin gelişip güçlenmesini istemediği için onyıllardır proje üstüne proje uygulayan emperyalist güçlerin politikalarına alet olmaktan söz ediyorum. Akçam, 31 Mart olayından beri her türlü gericiliğe destek verenlerin, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının kurduğu modern devlet düzenini, bu toprakları daha rahat sömürmek için engel gören ve Türkiye'yi parçalara ayırmak için etnik farklılıkları kullanmaya her zaman çaba harcayan emperyalist güçlerin, bilerek yada bilmeyerek tarih alanındaki görevlisi gibi davranmaktadır. Bu amaçla bilimsel kavramları onlara uymayan, onlarla açıklanamayacak olaylara yapıştırarak başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere tüm modernleştirmecileri hedef haline getirmekte, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü "eşitlik" maskesi ile ortadan kaldırmaya çalışanlara tarih alanında yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bir bakıma kurulacak bu yeni düzenin tarih kurgusunu şimdiden oluşturmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken bilimin en basit kurallarını ihlal etmekten çekinmemektedir.

Bu çalışmada eleştirdiğim "Yüz Yıllık Apartheid" adlı kitabın yazarı Taner Akçam aslında bir siyasetçidir. Türkiye Cumhuriyeti yerine emperyalist güçlerin istediği kurulacak yeni bir devletin geçmişe yönelik olarak kendi tarih kurgusunu yazmayı şimdiden üstlenmiş ve tarihi siyasetin bir aracı, bir alanı olarak gören biridir. Temel amacı tarih bilimine hizmet etmekten ziyade günümüzde Türkiye Cumhuriyeti yerine yeni bir devletin kurulmasına hizmet etmektir. Temel amacı bilim yapmak değildir.

⁵⁴ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 114.

⁵⁵ Akçam, *Yüzyıllık Apartheid*, s. 21.

Tamer Akçam'ın Apartheid derken yıllardır yaşadığı ve çalıştığı ABD'yi ve Güney Afrika Cumhuriyetini hiç anmaması, tıpkı Soykırım derken Nazi Almanyasını, Ruanda'yı, Endonezya'yı, Irak'ta ABD'nin yaptıklarını, İsrail'in Filistin'de yaptıklarını anmaması bilim adına utanç vericidir. Dünyanın neresine giderse gitsin, Apartheid'ten söz eden herkes Güney Afrika Cumhuriyeti'nde olanlardan ve ABD'de 1960 öncesi ırk ayırımından söz etmek zorundadır. "Colored" olarak işaretlenmişlerin, yani siyahi olanların ayrıma tutulduğu tabelalara yer vermek zorundadır. Bunu yapmıyorsa ve sadece tarihte olanları belirtmekle yetinmeyip, günümüz Türkiye'sine yeni bir siyasal biçim ve yeni bir harita öneriyorsa tarih biliminin içinde kalmak, bilimin yöntem ve ahlakına bağlı olmak gibi bir derdi yok demektir.

Şeyh Sait ve Çerkes Ethem gibi Cumhuriyete ihanet eden, isyan eden kişileri kahraman, Mustafa Kemal Atatürk'ü ırk ayrımcısı bir katliamcı gibi sunması Taner Akçam'ın emperyalist bir projenin tarih alanındaki görevlisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Kitaplar

- Akçam, Taner (2021), *Ermeni Soykırımı'nın Kısa Bir Tarihi*, Aras Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- (2023), *Yüzyıllık Apartheid, 1918-1923 Türkiye'si: Bağımsızlık ve Apartheid Rejiminin İnşası*, Aras Yayıncılık, İstanbul.
- Akşin, Sina (2015), *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 19. Baskı, İstanbul.
- Kieser, Hans Lukas (2021), *Talat Paşa İttihatçılığın Beyni ve Soykırımın Mimarı*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- McCarthy, Justin, (1998), *Müslümanlar ve Azınlıklar*, İnkılap Yayınları, 1. Baskı,
- Oran, Baskın - Dayıoğlu, Ali (1923), *100. Yılda Lozan İhlalleri: Yunanistan ile Türkiye, Azınlıklar ve Ege*, Alfa Yayınları.
- Özdemir, Ali Ulvi (2021), *Bilimsel Yönteme ve Bilimsel Ahlaka Aykırı Ermeni Soykırım İddialarına Karşı Bir Yanıt (Taner Akçam'ın Ermeni Soykırımı'nın Kısa Bir Tarihi ve Hans Lukas Kieser'in Talat Paşa İttihatçılığın Beyni ve Soykırımın Mimarı kitapları üzerine bir inceleme)*, Akıl Fikir Yayınları, 1. Baskı.
- Özel, İlkin Başar (2019), *Kısa II. Dünya Savaşı Tarihi*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Sachar, Howard M., (2017), *Önsöz, Avrupa'nın Katli 1918-1942 Siyasi Bir Tarih*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Dijital Kaynaklar

- <https://languages.oup.com/google-dictionary-tr/> (İrkçilik maddesi, erişim tarihi 18 Temmuz 2024)
- ncyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/nuremberg-laws (Erişim tarihi 22 Temmuz 2024)
- <https://stratejikortak.com/2021/12/abd-nin-japon-toplama-kamplari.html> (Erişim tarihi 24. Temmuz. 2024)